

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verslagen

Speelsheid in de therapie — een spelerei

Verslag van

Spelenderwijs — Spel en speelsheid
in de psychoanalytische ruimte
[Kortenbergh, 3 juni 2005]

PIERRE GANTOIS

De jaarlijkse studiedag van de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie werd dit jaar georganiseerd door de afdeling kind, jeugdige en gezin. Hoewel de thematiek mooi omschreven werd in de brochure, riep deze toch heel wat fantasieën op over wat het worden zou. Spel en analytische therapie vormen nu niet direct de meest voor de hand liggende associatie, tenzij misschien voor de kindtherapeut die het spel als zijn medium hanteert. Maar daar zou het ook niet over gaan. Afwachten dus. In elk geval had dit thema heel wat vertrouwde deelnemers uit de volwassenensectie afgeschrikt of onverschillig gelaten. Onder de titel *Psychotherapie: een spel voor twee spelers* bracht Nicole Vliegen in haar inleiding enkele functies van kinderspel en speltherapie in herinnering. Waarom is het spel het medium bij uitstek om met kinderen in contact te treden en toegang te vinden tot hun psychische wereld? Het spel biedt kinderen de mogelijkheid om met nieuwe en moeilijke ervaringen en gevoelens om te gaan, nieuwe zelfbeelden uit te proberen. Zowel de innerlijke wereld als de externe realiteit zijn hier in het geding. Het kind speelt in aanwezigheid van de volwassene en wenst door hem begrepen te worden. Soms lukt het om samen nieuwe betekenissen te ontdekken.

Het kinderspel ontstaat in de vroege, lustvolle interacties tussen kind en volwassene, dicht bij lichamelijke ervaringen. Geleidelijk ontwikkelt zich hieruit het symboliserend vermogen. Sommige ouders evenwel zijn niet in staat te genieten van dit vrijblijvend samen bezig zijn, los van de realiteit. Therapie, ook bij volwassenen, situeert zich in deze speelse, virtuele ruimte.

Niet alle kinderen zijn in staat om echt te spelen, te genieten van spelmomenten. Martine Sucaet schetste in een uitvoerige casusbespreking hoe de onmogelijkheid tot spelen een defensieve functie kan verhullen en tot een autistisch lijkend beeld kan leiden. Ze besprak een vierjarige kleuter, aangemeld op een CGG met een vermoeden van een autismespectrumstoornis type Asperger. Hij is erg rationeel ingesteld, kan zich niet in de fantasie begeven, maar gaat alles technisch onderzoeken; hij heeft geen vriendjes, domineert andere kinderen. Hij is gespannen en onzeker, verdraagt moeilijk verandering en ... kan niet vrij genieten van kinderspel. De ouders zijn zakelijk ingestelde mensen die conflictvermijdend zijn en de cognitieve ontwikkeling boven alles stimuleren. Er is weinig aandacht voor belevingen en gevoelens. Spel wordt benut als een nuttige leerervaring. Sucaet illustreerde uitvoerig hoe het benutten van de beginnende spelmogelijkheid zowel diagnostisch als therapeutisch wegen opende tot het beter begrijpen en helpen van dit verkrampde, al te volwassen kind. Ze vertelde hoe deze kleuter, die te waakzaam was om te spelen en te dwingend gericht op de externe realiteit, tijdens een zich ontwikkelend spel geleidelijk de controle losliet, en ze wisselde dit af met theoretische beschouwingen. Een niet-interpreterende houding van de therapeut bevordert het contact van het kind met opkomende gevoelens. Een regressie van

het spelniveau wordt zo mogelijk. De lezing was een verademing in deze tijden waarin autismespectrumdiagnoses zo kwistig worden toegekend waardoor, vooral, de problematiek soms eerder wordt gefixeerd dan losgeweekt.

Dan was Monica Lanyado aan de beurt. Inleidend schetste ze de situatie in het Verenigd Koninkrijk van de opleiding in de kindertherapie. Vertrekend van de controverse tussen Melanie Klein en Anna Freud ontstond geleidelijk meer openheid en opleidingsmogelijkheid vanuit andere visies. Lanyado hield een pleidooi voor een gepast gebruik van humor en speelsheid in psychotherapie. Zeker in het werken met zwaar gestoorde patiënten kan dit helpen een menselijk perspectief te behouden, tenminste als het onderscheid gemaakt wordt tussen authentiek plezier en meer manisch-defensief gekleurde succesverhalen. Ze verhaalde hoe ze dit zelf ontdekte in de therapie van een twaalfjarig geadopteerd meisje, met een verleden van verwaarlozing en traumatisering bij haar dove ouders, die zelf ernstige emotionele tekorten kenden. Dit meisje plaatste haar in het begin van de therapie voortdurend voor onvoorziene situaties, overschreed elementaire grenzen en regels, lokte boosheid uit. Daar voelde de therapeut dat klassieke technieken en interventies tekortschoten. Ze zette de therapeut letterlijk buitenspel, ging in huis andere ruimtes opzoeken, herschikte de meubels. Agerend gaf ze zo aan hoe de therapeut haar niet begreep en hoe ze een nieuwe, unieke ruimte opzocht. Een zekere speelsheid en spontaneïteit bij de therapeut kan hierbij helpen en het contact ontdoen van storende, giftige elementen. Pas toen dit alles op deze ongewone wijze gespeeld kon worden, ontstond de mogelijkheid tot de meer vertrouwde vorm van symboolspel en nog later van spreken over haar pijnlijke ervaringen en de onmogelijkheid om begrepen te worden. De speelse aanwezigheid van de therapeut, aldus Lanyado, maakte het mogelijk om de moeilijke therapeutische momenten te

overleven en te ontdoen van hun meest storende, giftige kwaliteiten. Besluitend stelde spreekster dat therapie geen pijnlijke gevoelens ongedaan kan maken of tekorten kan wegnemen maar wel een nieuwe innerlijke balans tot stand kan brengen. Vroegere ervaringen worden in een nieuwe context geplaatst. Iets nieuws wordt in de actuele relatie ingebracht. Hierbij sloot ze aan bij de 'moments of meeting' van de groep rond Stern en het unieke van de therapeutische ontmoeting. In elk geval was dit een zeer doorleefd getuigenis dat veel herkenning opriep bij al wie zich voor dergelijke moeilijk te hanteren situaties geplaatst weet. Irene Mettrop-Wurster had zeker niet de eenvoudigste opdracht. Ze probeerde een link te leggen tussen de problematiek van volwassen patiënten in psychotherapie en hun ervaringen als kind, maar dan vooral gefocust op hun omgang met spel en spel-se, vrijblijvende verbeelding. Na een hedendaags sprookje over een te keurig opgevoed meisje, en een ommetje naar de oude Grieken en hun opvatting over het spel, bouwde ze haar idee uit in uitvoerige casuïstiek. Vanuit vijf casussen toonde ze aan hoe arm of star het spel als kind van deze volwassenen wel geweest was. Hun ouders hadden tijd noch inleving getoond voor hun belevingen en gevoelens zoals die ook via spel en verbeelding vorm hadden kunnen krijgen. En ook als volwassene proberen deze patiënten in de analyse de controle te behouden en komen ze moeilijk tot vrijblijvend dromen en fantaseren. Tussendoor gaf spreekster aan hoe hier interessante verbanden te vinden zijn met het ontstaan van het mentaliseren zoals aangegeven door Fonagy en medewerkers. Sommigen analysanten blijven steken in de equivalente modus bij het lege, repetitieve en imitatieve spel. In de alsof-modus is er verbeelding en de mogelijkheid om met nieuwe rollen te experimenteren. In de therapie leren deze patiënten weer 'hun eigen sprookjes terugvinden' vanuit het contact met 'de speelruimte in het hoofd van de therapeut', als herstel van het

gebrek aan *holding* dat ze bij de ouders misten. Zo vatte spreekster zelf tot slot haar ideeën samen.

Traditioneel benaderde de laatste spreker de thematiek vanuit een breed filosofisch-antropologisch standpunt. Lieven De Cauter, cultuurfilosoof, stal werkelijk de show met een geanimeerd betoog met veel zijsprongen. Dit maakte zijn uiteenzetting soms wel moeilijk te volgen. In een eerste deel had hij het lichtjes badinerend over de betekenis van het spel in zijn breedste betekenis. Spel, zo betoogde hij, kan meerdere functies vervullen, maar bestaat uiteindelijk om zichzelf, zoals kunst. Spel activeert bij de mens allerlei infantiele en imaginair posities. Met Levi-Strauss onderscheidt hij spel van ritueel. In een tweede deel had hij het over een actueel verschijnsel, de zogenaamde *reality games* die we voornamelijk via de televisie in huis krijgen, type *Big Brother*, *Temptation Island*. Hij noemde dit 'psychotische spelen' omdat de grens tussen fictie en realiteit vervaagt of zelfs verdwijnt. In tegenstelling tot het klassieke spel zijn er hier geen duidelijk afgegrensde speelruimte, geen klare spelregels maar steeds wisselende 'deregulerende' spelregels en geen fair play tussen de spelers onderling: iedereen is iedereen vijand. Een uitnodigende analyse. Tot slot introduceerde hij het begrip 'heterotopia' van Foucault als de echte ruimte waar het spel zich situeert: een derde sfeer naast en tegengesteld aan het economische en het politieke — in de betekenis die de Griekse filosofen hieraan gaven — tegengesteld ook aan het private en het publieke. In deze ruimte situeren zich cultuur, literatuur, sport, ontspanning. Hij verwees hierbij naar het Griekse drama. Als afsluiting van de dag was dit een stevige doordenker.

In het geheel viel op hoe de sprekers goed afgestemd waren op elkaar en diverse facetten van eenzelfde thematiek vertolkten. Een gemeenschappelijke basisinspiratie was duidelijk voelbaar. Op zich is dit een verdienste van organisatoren en sprekers, des te meer daar het hier een weinig afge-

lijnde thematiek betreft. Er vallen ook niet direct technische of methodische consequenties te bedenken rond deze invalshoek. Eerder zelfs een pleidooi om binnen de techniek ruimte te creëren voor spontaneïteit, inventiviteit en verrassing. De onvermijdelijke verwijzingen naar het *Fort-daspel* en naar de transitionele ruimte van Winnicott waren er wel, maar dat was niet de kern van de boodschap. Het was vooral een aanzet tot openheid voor het ongewone en het verrassende, wat niet direct in precieze begrippen te vatten is, zoals de afsluitende discussie ook aantoonde.

Deze nogal ongewone studiedag wekte een frisse, inspirerende indruk. Vreemd dat we, zoals een der sprekers in de vraagstelling opmerkte, dit in al onze ernst opnieuw moeten ontdekken.

Wat willen vrouwen nu eigenlijk — Moderne inzichten in de vrouwelijke identiteit

Verslag van

In den beginne was de vrouw
[Amsterdam, 23 september 2005]

MIEKE VAN DER SCHOOT

Het veertig jaar psychoanalytisch werkzaam zijn van Karin Mispelblom Beyer-Broeshart was voor de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse en het Nederlands Psychoanalytisch Instituut aanleiding een symposium te organiseren. De jubilaris is psychologe en psychoanalytica, werkzaam in eigen praktijk te Amstelveen en opleider bij de NVPA waar zij ook veel bestuurlijke werkzaamheden heeft verricht. Dit symposium was een goede manier om het jubileum in bredere kring te vieren en om daarnaast een overzicht te geven van de nieuwe in-